

Таким чином, у запропонованому нами клубі ділових людей з учнями 9 класів здійснюється педагогічна робота пропедевтичного характеру, яка передбачає опанування відповідними знаннями та вміннями. У 10–11 класах формуюча робота передбачає набуття старшокласниками конкретного досвіду вчинків і поведінки ділової людини у реальному житті. Залучення учнів до вивчення та аналізу характеристик сучасних представників “ділового світу”, літературних персонажів, акторсько-сценічні вправи з наслідування моральних вчинків і поведінки драматичних персонажів як ділових людей забезпечують значну емоційну насиченість виховної роботи у клубі. Як наслідок, моральна спрямованість поведінки юнаків та дівчат спочатку закріплюється за допомогою емоційно-чуттєвих еталонів у пам’яті, потім емоційні спогади допомагають вихованцям відтворити суспільно-моральні еталони в реальних життєвих ситуаціях.

Здійснене педагогічне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми формування морально-вольових якостей ділової людини у школярів. Подальші напрями її дослідження вбачаються у вивченні можливостей використання елементів морально-ділового підходу для учнів 5–8 класів; удосконаленні організаційних форм педагогічної роботи зі школярами у клубі ділових людей; обґрунтуванні та розробці засобів використання художньої літератури і культури з метою формування у школярів ідеалу високоморальної ділової людини у навчально-виховному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех И.Д. Нравственность личности: стратегия становления. – Ровно, 1991. – 145 с.
2. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: Монографія. – К.: ІЗМН, 1997. – 192 с.
3. Ильин Е.П. Психология воли. – СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. – 288 с.
4. Красовский Ю.Д. Мир деловой игры: (Опыт обучения хозяйственных руководителей). – М.: Экономика, 1989. – 175 с.
5. Масол Л.М. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 1. – С. 2–5.
6. Національна доктрина розвитку освіти України ХХІ століття // Освіта України. – 2001. – № 29. – С. 4.
7. Оржеховська В.М. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 25–32.
8. Селиванов В.И. Воля и её воспитание. – М.: Знание, 1976. – 64 с.

УДК 37.013:504.062

Т. Ф. Юркова

ФОРМУВАННЯ В ПІДЛІТКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВНОЇ РИСИ ЛЮДИНИ МАЙБУТНЬОГО

Без знання основних екологічних законів сучасна освіта як загальна, так і спеціальна не може бути повноцінною.

Д. Медоуз.

Виникнення та загострення екологічної кризи в освіті підвели наукову думку до необхідності широкого, по можливості всеохоплюючого, залучення людства до вирішення однієї з найбільш важливих проблем сучасності – охорони навколишнього середовища. Людина розумна є біосоціальним видом, який не тільки адаптується до умов середовища, але й адаптує їх для своєї мети. Як підсумок, у процесі життєдіяльності людина руйнує оточуюче середовище, і цей руйнівний вплив людини на природу зростає в міру підвищення його енергоозброєності і чисельності народонаселення. У другій половині ХХ століття воно прийняло такі масштаби, що виникло питання про перспективу збереження людства на

планеті. Саме в цей час гостро виявилися наслідки впливу людини на біосферу, почалися зміни клімату внаслідок посилення парникового ефекту, широкі масштаби прийняли кислотні опади, руйнується озоновий екран, біднішає біологічна різноманітність і скорочується площа лісів, в багатьох регіонах світу населення відчуває нестачу прісної води. Отже, екологічна криза, що останнього часу набула загальнопланітарного характеру, створює реальну загрозу виживанню людства. Спроби розв'язати екологічні проблеми через розроблення і впровадження нових екологічно чистих та ресурсозберігаючих технологій без формування належної екологічної свідомості громадян можуть лише загальмувати розвиток негативних процесів, але не припинити їх.

В основі виховання екологічної культури особистості викладені слідуючі концепції:

- екологічної освіти (А.Н. Захлебний, І.Д. Зверев, Т.В. Кучер, Б.М. Міркін, І.Т. Суравегіна);
- географічної освіти (Т.П. Герасімова, В.П. Голов, В.П. Сухов);
- екосистеми (Б. Небел, Б. М. Миркін);
- глобальних екологічних проблем і стійкого розвитку світової співдружності (В.І. Вернадський, Е.В. Гірусов, Е.К. Дреєр).

Значний внесок у розвиток екологічної освіти і виховання учнів зробили видатні вчені (К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, Л. Т. Анастасова, Г.О. Белявський, А. С. Волкова, О. М. Дорошко та ін.).

Ми погоджуємося з науковцями, які доводять, що в системі ціннісних ставлень особистості непересічне значення має ціннісне ставлення до природи (О. Сухомлинська, Г. Тарасенко, В. Оржеховська, О. Мягченко).

Б. Т. Лихачов розглядав екологічну культуру особистості в якості системостворюючого фактора, який здатний формувати у людини справжні актуальність і цивілізованість.

Філософські і педагогічні положення про соціальну обумовленість розвитку екологічної культури підростаючого покоління знайшли своє відображення в працях Е. В. Гірусова, І. Д. Зверева. Етнопедагогічні та етноекологічні ідеї освіти висвітлювали вчені Б. М. Міркін, Л. Г. Наумова.

Мета статті полягає у розробці та обґрунтуванні змісту, форм і методів формування екологічної культури підлітків. Для вирішення цієї проблеми нами були розв'язані такі завдання:

- 1) Вивчити історико-педагогічний аспект проблеми формування екологічної культури.
- 2) Розробити зміст, форми і методи формування екологічної культури підлітків.

Загострення взаємовідносин людини і природи видвинуло екологію з числа біологічних наук на положення широкого міждисциплінарного комплексу, який включає природознавчі, технічні і соціальні науки. Екологічна самосвідомість і основана на ній екологічна культура як система норм поведінки в природі, при якій не наноситься суттєвий збиток, повинні стати обов'язковою складовою загальної культури громадянина ХХІ століття.

Екологічна культура суспільства розглядається дослідниками як сукупність досягнень суспільства в його матеріальному і духовному розвитку. Будучи органічною складовою частиною всієї культури суспільства, вона має історичний характер і закріплюється в естетичних нормах, звичаях, у стійких стереотипних стосунках людини і природи та її поведінці в природному середовищі. Виходячи з цього, екологічна культура суспільства включає систему екологічної освіти та виховання, спрямованих на послідовний розвиток у підростаючого покоління і всього населення високої екологічної культури. У зв'язку з цим поняття “екологічне виховання” є педагогічним процесом, спрямованим на формування екологічної культури особистості. Таким чином, мета екологічного виховання полягає в оволодінні особистістю досягненнями екологічної культури суспільства, а рівень екологічної культури розглядається як рівень її екологічної вихованості [2: 15]. Г. Гегель називав

культуру засобом піднесення індивіда, особливо його мислення до всезагальності, духовного подолання своєї кінечності. У цьому смислового полі екологічна культура постає як засіб піднесення природності людського буття до надприродності, вивищення однієї з форм живої речовини – людини розумної – до чинника, що організовує природний світ. Осередком екологічної культури є екологічна життєдіяльність, яка може виявлятися в різних формах та втіленнях.

В основі екологічної культури особистості значну роль відіграє концепція екологічної освіти (І. Зверев, І. Суравегіна, Л. Печко). Вчені доводять, що “ставлення до природи є фундаментальним і всеохоплюючим виміром особистості, якщо виражаються категорією не корисності, а універсальності” [4: 8]. Спрямовані на взаємодію з природою, вони підвищують аксіологічний потенціал суспільства і особистості. У теоретичних положеннях, розроблених працях аналізувались різні аспекти формування екологічних знань, їх світоглядницький і культурний напрям, міждисциплінарні зв'язки, роль школи в системі неперервної екологічної освіти.

Разом з тим сучасна екологія не вільна від помилок, і, в першу чергу, під час визначення її змісту. Обсяг цього широкого міждисциплінарного комплексу частіше всього звужується до вивчення стану середовища, яке оточує людину. Все це ставить завдання підвищення рівня екологічної освіти як засобу виховання екологічної культури школярів загальноосвітньої школи.

У педагогічній науці розроблено ряд важливих положень, які розкривають дидактичні і методичні аспекти екологічної освіти. Екологічні знання ввійшли в навчальні програми школи. В більшій мірі ці знання нашли відображення в таких навчальних предметах, як біологія, географія, хімія, фізика, основи економічних знань та ін.

Екологічну культуру особистості можна розглядати в якості системостворюючого фактора, який сприяє формуванню в людині справжньої інтелектуальності і цивілізованості. Другою фундаментальною змістовною складовою частиною екологічної культури, формуючої морально-естетичне відношення до дійсності, є емоційно-естетична культура. І, нарешті, екологічна культура особистості невідривна від її діяльно-практичного відношення до дійсності.

У зв'язку з загостренням проблем взаємовідносин суспільства і природи перед сучасною педагогічною наукою і практикою виникли нові невідкладні завдання. Необхідно забезпечити підготовку молодого покоління, спроможного вивести людство зі стану глибокої економічної кризи, в якій воно опинилось через незнання або ігнорування законів взаємовідносин суспільства і природи, споживацьке ставлення до неї.

Настав час виховувати підростаюче покоління не у згубній традиції якомога більше брати у природі, а в іншому, притаманному українському народові, гармонійному співвідношенню з природою, раціональному використанні та відтворенні її багатств, у психологічній готовності оберігати природні цінності всюди і завжди.

На даному етапі розвитку шкільної освіти спостерігається низький рівень екологічної культури молоді, що пояснюється рядом причин (багаторічне панування споживацького ставлення до природи, незнання та руйнування народних традицій раціонального природокористування, недооцінка екологічних знань у системі освіти, низький рівень впровадження в практику досягнень педагогічної науки та ін.). Названі недоліки підсилюються недостатньою розробленістю сучасних методів, методологічних основ, змісту та завдань освіти в галузі навколишнього середовища. Отже, одним з найважливіших завдань школи на сучасному етапі є екологічне виховання школярів. Цей психолого-педагогічний процес, покликаний формувати в учнів ціннісне ставлення до природи. Адже цінності є необхідною умовою розуміння сутності природи, а також причиною переосмислення поведінки людини. Якщо раніше культурною спадщиною вважалася сукупність матеріальних і духовних цінностей, то тепер найвищою цінністю і показником культурного рівня суспільства є стан його природного оточення [3: 15]. Необхідно підвищити екологічну грамотність учнів, сформувати в них навички економно, дбайливо використовувати природні

ресурси, активної гуманної позиції в ставленні до природи, тобто виховання у школярів екологічної культури. Потрібно надати дітям допомогу зрозуміти багатогранність значення природи для суспільства як в цілому, і для кожної людини зокрема, виробити в неї потребу спілкування з природою, оволодіти нормами правильної поведінки в процесі взаємодії з нею, сформувати прагнення і вміння брати активну участь в охороні й поліпшенні навколишнього середовища.

Основою виховання екологічної культури є екологічна освіта, що найшло відображення в просвітницьких системах різних країн світу та їх регіонів. Адже головною метою освітньої галузі “Природознавство” полягає в розвитку дитини засобами навчальних предметів, що є основою природознавства як наукової галузі, в усвідомленні учнями наукових фактів, понять, законів і теорій, формуванні в них наукового світогляду і критичного мислення, екологічної культури життєдіяльності в довкіллі, виробленні вмінь застосовувати набуті знання і навички в життєвій практиці.

Необхідність формування екологічної культури як складової загальної культури особистості зафіксовано у Державній національній програмі “Освіта. Україна XXI століття”, концепції екологічної освіти, “Національній доктрині розвитку освіти”, “Концепції виховання дітей та молоді у національній системі виховання”. Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів Ради національної безпеки і оборони України та Науково-методичний центр вищої освіти Міністерства освіти і науки України розробили проект “Концепції екологічної освіти України”, згідно якого метою формування екологічної культури окремих осіб та суспільства в цілому є отримання фундаментальних екологічних знань, формування навичок, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як до універсальної, унікальної цінності [1: 88].

Екологічна культура людини є проявом її екологічної свідомості, яка повинна закладатися ще з дитинства. Проявом екологічної культури людини є її усвідомлене відношення до природи, екологічна обізнаність та грамотність. Екологи схиляються до думки, що любити природу, берегти довкілля можна лише навчити.

Важливо зазначити, що з 17 по 19 травня 2003 року у Києві відбулася Четверта Всеукраїнська конференція екологічної громадськості “Україна в процесі “Довкілля для Європи”: участь громадськості”, яка стала реальним кроком для об’єднання зусиль громадських організацій, спрямованих на розв’язання екологічних проблем та оздоровлення довкілля. Під час роботи конференції “Освіта та інформування сталого розвитку” значна увага була приділена питанням екологічного виховання та екологічної культури особистості. На це була спрямована й організована під час конференції виставка “Екологічна освіта в Україні”, де були представлені експонати близько 50 навчальних та науково-дослідних закладів з різних регіонів України: навчальна та пізнавальна література: новітні розробки у галузі екологічної освіти та виховання, досвід впровадження екологічних дисциплін у навчальних закладах. Цінним є те, що під час конференції проголошувалась єдина ідея – збереження навколишнього світу.

Одним із засобів формування екологічної культури, свідомості, протидії розвитку типових нині рис людської натури – жадоби до речей і насолод, заздрості, розпусти, марнотратства, неадекватного збагачення і т. п. є екологічна освіта і виховання підростаючого покоління. Екологічною освітою і вихованням займаються не лише загальноосвітні заклади, але й дитячі громадські організації – екологічні, туристичні та краєзнавчі. Наприклад, Всеукраїнська дитяча спілка “Екологічна варта” веде постійну роботу зі створення та впровадження нових програм у галузі екологічної освіти і виховання таких, як “Вартівські вміння”, “Програма вартівських зборів”, “Екологічна варта власного майбутнього”. Програма “Школа лідера – еколога” створена з метою розвитку особистості дитини та надання практичних навичок для громадської роботи. Такі школи працюють в обласних та районних осередках “Екологічної варті” [1: 91–92].

З метою формування екологічної культури молоді, залучення дітей і підлітків, розвитку нових творчих напрямів діяльності молоді проводиться щорічний Всеукраїнський

фестиваль екологічної творчості “Свіжий вітер”. Участь у ньому беруть вартівські екологічні театри. У своїх мініатюрах діти прагнуть розповісти про проблеми, що виникають у взаєминах людини з природою. Всеукраїнський конкурс “Мій голос я віддаю на захист природи” має номінації, в яких можуть проявити себе і діти, і дорослі: екологічний плакат, малюнок, вірш, екологічні твори, урок екології, фотографії тощо.

Однією з форм екологічної освіти є екологічний туризм, тобто культурний відпочинок на природі, що не завдає збитків навколишньому середовищу і дає можливість зберегти і відновити біологічну різноманітність умов існування живих організмів. Адже під час туристичних походів школярі мають можливість ознайомитись з різними природними комплексами свого краю, виявити ступінь їх зміни людиною, наочно побачити приклади раціонального і нераціонального природокористування. Це дає їм змогу глибше й повніше усвідомлювати екологічні проблеми краю. Як свідчить практика, ті діти, які побували в походах мають порівняно з іншими дітьми сформовані екологічні навички, екологічну культуру, вони цінують природу, навчені ставитися до неї дбайливо.

Аналіз соціально-педагогічних умов екологічної освіти як фундаменту екологічного виховання та формування екологічної культури, як елементу загальної культури поведінки особистості дозволяє зробити висновки:

1. Ефективність навчального процесу може бути підвищена при його правильній цільовій орієнтації.

2. Зміст екологічної освіти повинен розкривати наукові, ціннісні, нормативні та діяльні аспекти взаємодії суспільства і природи.

3. Кінцевою метою навчання являється засвоєння школярами категоріальних зв'язків “людина – людина”, “людина – природа”, “людина – суспільство”, “людина – історія”, які являються різними сторонами геніального зв'язку “людина – світ”, а його соціально-направленими ціннісними орієнтирами – світогляд, переконання, інтереси, ідеали.

4. Форми екологічної освіти повинні бути різноманітними і адекватно відображати складність завдань. Оптимальний результат може бути одержаний при сполученні форм уроків, екскурсій та інтерактивних методів навчання (дискусій, рольових ігор та ін.). Велику роль для розвитку умінь та навичок мають практичні заняття.

5. Екологічна культура формується на базі психолого-педагогічного потенціалу вивчення різноманітності взаємодій людини і природи. Спілкування школярів з природою в період екскурсій і під час створення модельних ситуацій на уроці несе в собі не тільки пізнавальну, але й психофізіологічну, психотерапевтичну, реабілітаційну та естетичну функції, а також функції задоволення потреб в компетенції і самореалізації. Найбільш ефективно екологічна культура може бути вихована при суб'єктному підході до процесу навчання, коли вчитель створює передумови для розвитку особистості учня.

6. Насиченість уроків біологічних дисциплін екологічним змістом є ефективним засобом підвищення екологічної культури школярів як системи норм відношень людини і природи.

7. Важливим елементом екологізації біологічних дисциплін є використання регіонального матеріалу, що наближує до життя і сприяє формуванню почуттів патріотизму, любові до рідної природи.

8. Виховання екологічної культури більш ефективно здійснюється там, де передача екологічних знань і досвіду практичної діяльності підкріплюється створенням у школі особливого середовища, насиченого цінностями, які розвивають як загальну культуру дітей і дорослих, так і екологічну.

Виховання екологічної культури, ціннісного ставлення до природи у школярів, слід розглядати як пріоритетний напрям у розв'язанні екологічних проблем, які екологічно вихована, культурна людина здатна подолати, налагодити свої взаємовідносини з природою без протиставлення себе їй на основі дбайливого, розумного і відповідального ставлення до природних ресурсів.

Таким чином, екологічна культура особистості в сучасних умовах є одним із ведучих компонентів її сутності. Вона може розглядатися як головний системотворчий фактор, який сприяє створенню в людині інтелігентності і цивілізованості. Тільки об'єднанні зусилля багатьох, всіх і кожного окремо, можуть вирішити настільки актуальне сьогодні завдання екологічної освіти, завдання формування екологічної культури.

Звичайно, ми зупинилися лише на окремих аспектах формування екологічної культури підлітків. Подальше дослідження може бути пов'язане з визначенням умов, за яких формування в підлітків екологічної культури відбувається найбільш ефективно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція екологічної освіти України: Затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол № 13/6 – 19 від 20.12.2001 р.) – 23 с.
2. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття) // Освіта – 1993. – № 44–46. – С. 2–12.
3. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі виховання // Молодь і закон: Збірник нормативних документів з проблем виховання студентської молоді / За ред. Н.І. Косаревої. – К.: ІЗМН, 1997. – 352 с.
4. Громадська оцінка екологічної політики в Україні. Доповідь українських громадських екологічних організацій. – К., 2003. – С. 88–89, 91–92.
5. Пустовіт Г. Екологічна освіта в позашкільних закладах // Шлях освіти. – К., 1999. – № 3. – С. 15.
6. Екологічний вісник. – К., 2002. – № 7–8. – С. 15.
7. Отношение школьников к природе / Под ред. И. Д. Зверева и И. Т. Суравегиной. – М., 1978.

УДК 371

Т. В. Яцула

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ КЛУБАМИ ДОЗВІЛЛЕВОГО СПІЛКУВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Проблема дозвілля школярів усе більше привертає увагу науковців (А. Брилін, А. Капська, О. Карпенко, Л. Просандєєва, Т. Сущенко, Б. Титов, Ю. Стрільцов та ін.).

Особлива цінність дозвілля полягає в тому, що воно може допомогти людині реалізувати все найкраще, що потенційно закладене в ній – констатує Б. Титов [4].

Вивчення змісту дозвілля учнів підліткового та юнацького віку дає змогу визначити наступне: спілкування з друзями, обговорення актуальних для підлітків, юнаків питань займає ведуче місце змісту дозвіллевого часу.

Разом з цим питання організації дозвіллевого спілкування школярів, зокрема учнів підліткового і юнацького віку та управління цим процесом ще не знайшли відображення в наукових публікаціях.

Різні аспекти проблеми спілкування вивчаються філософами, соціологами, психологами (Б. Ананьєв, Г. Андрєєв, О. Бадалєв, М. Беришевський, М. Каган, О. Леонтєєв, Б. Ломов, Б. Паригін, В. Семіченко, Т. Яценко та ін.).

Теоретико-методологічним основам педагогічного спілкування та особливостям педагогічної взаємодії присвячені роботи І. Беха, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, О. Киричука, О. Леонтєєва, С. Макаренка, С. Максименка, А. Мудрика, В. Семіченко, Т. Яценко та ін.

Педагогічне спілкування забезпечується вчителем, який постає перед дітьми як особистість з певними установками, ціннісними орієнтаціями, світоглядом. Найважливішою функцією педагогічного спілкування являється функція полегшення, фасилітація спілкування (К. Роджерс). Це означає, що вчитель допомагає, полегшує учневі виразити себе, виразити те, що в ньому є позитивного. Зацікавленість вихователя в учнях, доброзичлива, підтримуюча контактна атмосфера спілкування сприяє самопрояві, саморозвиткові дитини.